

Bogush A. M.

THE PERSONALITY'S NEEDS' HIERARCHY SPIRITUALITY VECTOR IN THE CURRENT PEDAGOGICAL DEMENSIONS AND V. SUKHOMLYNSKYI'S PEDAGOGICAL HERITAGE

The article presents the V.Sukhomlynskyi's pedagogical heritage analysis of his understanding the ways of educating the Man's spirituality as a fundamental social need. The core meaning notions like 'the spiritual world', 'the spiritual life'. 'the spiritual wealth', 'the spiritual development' have been defined. The spiritual wealth components of a Man and his spiritual development as the multi faced, continuing and holistic process at the same time, has been revealed.

The manifestations of a man's spirituality and his spiritual origin V. Sukhomlynskyi views as such representing the personality's needs' sphere. In the Man's needs hierarchy the central place has been allocated by him to the spirituality as a fundamental social need which, on his scientist's advice, should have been developed, educated and learnt primarily.

Thoughtful studies conducted on the V. Sukhomlynskyi's pedagogical heritage allowed us to single out the major indicators of educating the child's spiritual wealth, development, world among which are as follows: the health, 'moral norms materialized in human relationship' (according to the scientist's own saying), the joy of labour, creativity aspiration, the word, our environmental interaction, the joy of communication, the kindheartedness, the love, the duty.

Keywords: educating a man's spirituality, the spiritual development, pedagogical heritage, the personality's needs' sphere.

УДК 37.091.4 Сухомлинський : [37.035:3642]

Дічек Н. П.*

ІДЕЯ ВИВИЩЕННЯ ПОТРЕБ ЛЮДИНИ
В ЕТИКО-ПЕДАГОГІЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті висвітлено ідеї В. Сухомлинського щодо шляхів формування в дітей і школярів культури потреб, до яких педагог відносив виховання усвідомленого, прийнятого особистістю прагнення до домінування в її житті духовних потреб над матеріальними, різнобічну творчу діяльність як спосіб самореалізації та задоволення її потреб та інтересів, альтруїстичне тлумачення свободи людини, любов до людей як джерело радості від служіння ближньому. Розкрито ключове положення його етико-педагогічної концепції: зростання задоволення матеріальних і культурних потреб людини має відбуватися в нерозривному зв'язку з витонченням її натури, загостренням сприйняття нею світу, душевного стану інших людей, що забезпечує поступове вивищення особистих потреб і бажань.

Ключові слова: етико-педагогічна концепція В. Сухомлинського, потреби, духовні потреби особистості, совість, альтруїзм.

Система освіти України в останнє десятиліття зазнає істотних змін, умотивованих насамперед європейським вибором шляху нашої країни, прагненням стати повноправним членом європейської спільноти, зокрема привести відповідно до європейських стандартів і вимог діяльність усіх ланок освітньої галузі. Сучасний розвиток українського суспільства відбувається у складний період суперечливих трансформацій на шляху до справді демократичної і правової держави, спостерігається сплеск національної самосвідомості та самоідентифікації українців. Водночас наша держава не уникає й виявів таких загальносвітових буттєвих тенденцій, як поширення споживацького ставлення людини до людини, до природи, до соціуму. Усе частіше чути думки соціологів і культурологів про те, що сучасне українське суспільство інтенсивно перетворюється на «суспільство споживання» [5; 6]. Серед молоді домінує потяг до «матеріально-статусного й престижно статусного самовизначення у позапрофесійній сфері, що свідчить про певну культуру їхніх потреб» [19, с. 3].

Як уже в 1970-х роках наголошував визнаний класик соціології та постмодерної європейської філософії Ж. Бодріяр, життя людини і суспільства почало підпоряд-

* Дічек Н. П.*

ковуватися і скеровуватися «логікою товару» [1, с. 258], й індустріальне суспільство він називає вже суспільством споживання. А у 1980-х роках культуролог Б. Воронцов виснував, що не праця як діяльність, не розвиток людських сутнісних сил у її процесі, а саме галузь споживання, задоволення і відпочинку набуває провідного сенсу для індивіда, й у цьому останній прагне ствердити себе [2]. Подібні процеси вмотивовують потребу перегляду шляхів формування в молоді свідомого ставлення до споживання суспільних благ, аби забезпечити не лише індивідуалістично-еґоїстичне задоволення потреб, а й усвідомлену реалізацію суспільно й альтруїстично орієнтованих потреб та інтересів.

Оскільки потреби є фрагментом системи цінностей, цілей життя людини певного соціуму, вони тісно пов'язані з особистісними й суспільними морально-етичними вимірами. І хоча нові умови буття українців вимагають розроблення нових ціннісних форматів, що відповідає прагненню зректися ідеологем минулого разом із самою згадкою про нього, й відповідно – нових засобів виховного впливу на нові покоління, допоки ще ніхто не скасував поняття Добра і Зла, інших морально-філософських бінарних опозицій, які слугують етичними критеріями й орієнтирами. Тому не можна не апелювати до міркувань, висловлених у рамках радянського періоду української історії, але насичених неминущим сенсом загальнолюдських цінностей. У пошуках нових механізмів формування в дітей свідомого ставлення до споживання суспільних благ, до задоволення своїх потреб і бажань, на наш погляд, варто оглянутися в минуле, яке містить багато корисного, особливо в галузі гуманістичної педагогіки. І насамперед – звернутися до праць Василя Сухомлинського, переповнених спрямованими в майбутнє аксіологічними роздумами про становлення і розвиток особистості дитини-учня-людини, осяяних доброю мудрістю українського педагога-філософа.

Оскільки у творах В. Сухомлинського ґрунтовно викладено його думки з приводу багатьох аспектів морального виховання дітей і молоді, що тісно переплетені з проблемою формування життєвих потреб, і в одній статті їх неможливо охопити, не згадавши, не випустивши щось істотне, зупинимося лише на такому питанні, як вивищення дитячих потреб. Мета цієї статті – висвітлити ідеї В. Сухомлинського щодо шляхів формування у дітей і школярів не лише культури бажань, а й їх вищих форм, заснованих на пріоритеті духовних і гуманістичних цінностей.

Реалістично розуміючи, що «потреби – рушій людського життя», що з них випливають бажання особистості, В. Сухомлинський водночас прагнув домогтися того, аби «бажання особи гармоніювали з інтересами колективу, суспільства, народу, Вітчизни» [8, с. 442]. А для цього, – запевняв він, – по-перше, уже з перших днів свідомого життя дитини треба окультурювати її бажання, адже «дати дітям щастя – це насамперед зробити їхні бажання морально виправданими, морально обґрунтованими, заслуженими, а з погляду суспільства – скромними, доступними, здійсними» [там само].

Зауважимо, що сьогодні, коли деякі з цитованих слів стали взагалі мало-вживаними і не затребуваними суспільною думкою («скромність», «моральність бажань», «заслуженість бажань»), міркування видатного педагога-мислителя звучать як занадто висока вимога, вони визначають недосяжну моральну планку, й не дуже зрозумілі багатьом прагматично й еґоцентровано налаштованим сучасникам – активним користувачам переваг суспільства споживання. А для В. Сухомлинського саме у співвідношенні, поєднанні громадського й особистого полягала можливість гармонізувати досягнення людиною і особистого щастя, і суспільного блага, коли вміння підкорятися громадському обов'язку відповідає її особистим бажанням [11, с. 75]. Переконаючи читачів, учителів і батьків, що «дорожити життям і свободою навчиться тільки той, хто в дитинстві осягнув мудрість обмеження своєї свободи і бажання» і ця «мудрість – один з найтонших інструментів виховання» [7, с. 567], Василь Олександрович прагнув обґрунтувати несуперечливість тези про можливість бути людині одночасно й вільною, і виконувати суспільно моральні зобов'язання,

що сповнюють її життя вищим духовним сенсом; хотів показати, що людина вільна не стільки «від чогось», скільки «для чогось». У цьому очевидно є збіжність його поглядів з поглядами австрійського психолога В. Франкла, який стверджував: «Людина – це істота, яка завжди може сказати «ні» своїм потягам, і яка не повинна завжди говорити їм «так» й «амінь» <...>, а свобода людини не тотожна могутності і сваволі» [17, с. 107-109, с. 115].

Саме присвоєння людиною поняття «повинності» (на наше переконання, точнішим перекладом українською мовою російського терміна *должествование* було б слово *зобов'язання* [3; 4]) як внутрішньо усвідомленої потреби, реалізація якої приносить задоволення, є, за В. Сухомлинським, способом вивищення людських потреб. Головне, що для успішного присвоєння і закріплення в поведінці воно має починатися на світанку дитячого життя. Моральне споживацтво Василь Олександрович гостро оцінював як значний порок, що бере початок зі світу дитинства [11, с. 75-76].

Із зобов'язанням-потребою в етичній концепції В. Сухомлинського тісно пов'язане поняття «важкого». Для досягнення мети – щастя і гармонії людського існування – одним із провідних шляхів педагог визначав «осягнення важкого» [11, с. 76]. «Той не людина, хто в роки дитинства й отрочтва не пережив мудрого і мужнього стану, коли треба, необхідно відмовитися від бажання, здійснення якого обіцяло стільки задоволень» [7, с. 568], – наполягав педагог. Він вважав значне напруження фізичних і духовних сил корисним для формування й розвитку особистості, бо в осягненні важкого приховано джерело «глибоко моральної здібності – цінувати матеріальні й духовні багатства, які даються старшими поколіннями» [там само]. Водночас як глибокий психолог В. Сухомлинський додавав, що для успішного формування в особистості такої здатності в межах соціуму, де вона живе, має існувати суворона гармонія між тим, що людина одержує від суспільства, і тим, що вона дає суспільству.

У цій важливій ремарці Василя Олександровича вбачаємо практично нездоланну суперечність, яка унеможлиблює прийняття переважною більшістю людей морального зобов'язання, прийняття «важкого» як способу власного морального зростання саме через неможливість існування в дійсності такого ідеального, гармонійного суспільства, яке б повною мірою задовольняло потреби особистості, особливо потреби матеріальні, що невпинно зростають, захоочувані сучасним суспільством споживання.

Майже одночасно з Ж. Бодріаром В. Сухомлинський у предметному полі своїх досліджень артикулював не лише на тривозі за зростання споживацьких настроїв, зокрема у школярів, розбещення внаслідок нестримного задоволення їхніх бажань, а й окреслив можливий спосіб подолання цього стану – через забезпечення мудрої гармонії між задоволенням матеріальних потреб і становленням, розвитком, задоволенням потреб духовних [11, с. 76], тобто потреб вищого порядку. До них педагог відносить потреби у знанні, ментальні, естетичні й альтруїстичні потреби.

У попередніх дослідженнях складників етичної концепції В. Сухомлинського [4] ми вже обґрунтовували, що є підстави стверджувати таке: педагог розглядав категорію духовності у трьох вимірах – як родову характеристику людини, як особистісну характеристику конкретного індивіда і як нормативний морально-етичний ідеал. Отже, Василь Олександрович відобразив багатовимірність цієї ціннісної категорії, що окреслює специфіку людського способу буття. Він трактує духовність особистості як її ціннісно-сміслову форму, що визначає змістову наповненість людини й утворює засади її мотиваційної сфери, тобто духовність постає уособленим, складним, індивідуальним аналогом реального світу.

Оскільки потреби особистості є похідними від її ціннісних визначників, то принципово важливо наголосити, що систему цінностей В. Сухомлинський тлумачив як необхідний засіб життєвої орієнтації людини, тобто як здатність особистості розрізняти, засвоювати, виробляти і, нарешті, інтегрувати цінності. Цим умотивовується «специфічно людська здатність ціннісно-сміслового ставлення до світу» [15, с. 44], відображена в міркуваннях педагога.

Тривале заглиблення у вивчення етико-педагогічного складника спадщини В. Сухомлинського дає нам підстави зробити висновок про те, що педагог фактично ототожнював поняття «духовність» з поняттям «щастя» у сенсі розгляду їх як ціннісних вершин особистісного мікрокосму людини. Усупереч усталеному в радянському соціумі курсу на колективне щастя педагог обстоював своє переконання – щастя колективу не можливе, якщо не буде щасливою кожна людина, «а особисте щастя – це річ виключно складна, створюється не лише в колективі. Багатство індивідуального світу, повнота особистого духовного життя, розкриття, розквіт здібностей, таланту, покликання, особистий успіх у творчій праці, задоволення невичерпної потреби людини в людині, любов, дружба, повторення себе в дітях – ось що таке особисте щастя...» [20, с. 72]. Порівняно з проголошуваним у 1960-ті роки офіційною педагогікою актуальним питанням всебічного дослідження теорії колективу, Василь Олександрович робив акцент на необхідності вивчати духовний світ особистості й духовне багатство колективу. Ураховуючи процеси, що вже зароджувалися в суспільному житті суспільства і сприяли розвитку духовного життя особистості, у неопублікованій статті «Не топтатися на месті!» педагог з десяти висунутих провідних завдань теорії педагогіки шість пов'язав безпосередньо з проблемами особистості і одухотворення колективного життя.

Аналізуючи твір «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості» (1969), що став авторським узагальненням В. Сухомлинським свого довготривалого педагогічного пошуку і досвіду (понад 30 років), ми знайшли відповідь щодо можливого варіанту подолання суперечності між суспільно-моральним зобов'язанням людини і неможливістю повного забезпечення соціумом її потреб. Для Василя Олександровича «зняття» суперечності полягало у збагаченні духовного життя дитини, що має відбуватися на тлі трудового життя як найважливішого елементу життя духовного [11, с. 80].

У розробленні своїх етико-виховних конструктів В. Сухомлинський спирався на діяльнісний підхід, поцінуючи працю як силу, здатну внести в життя сім'ї та школи культуру бажань [8, с. 442]. При цьому дитячу працю він уявляв як широке, багатогранне «напруження фізичних, духовних, вольових, моральних сил, напруження, в якому людина виявляє і утверджує себе» [там само, с. 443]. Розпочинаючись у дитинстві, – писав педагог, – праця маленької особистості має бути «по-перше, максимально олюднена, тобто одухотворена прагненням принести добро людям, суспільству, народу, Вітчизні; по-друге, щоб вона стала природним станом, звичкою» [там само]. Закликаючи батьків не боятися дитячої праці, він пояснював, що саме в праці «людина пізнає не лише навколишній світ, а й саму себе» [там само, с. 444]; «праця приносить радість, насичує духовне життя тому, що вона – творчість, у ній розкриваються здібності, обдарування, талант; завдяки цьому утверджується почуття людської гідності» [11, с. 81]. Думаємо, доречно процитувати максиму німецького філософа-екзистенціаліста К. Ясперса, наведену у книзі В. Франкла: «Людина стає тим, чим вона є, завдяки справі, яку робить своєю» [17].

Розуміючи складність досягнення гармонійного розвитку різнобічних матеріальних і духовних потреб особистості, В. Сухомлинський висував ідею забезпечення в житті людини такої активної діяльності, метою якої було «становлення і задоволення [iii] потреб вищого порядку – потреб духу <...>, щоб життя набуло яскраво вираженого морального смислу» [11, с. 77]. Для цього педагог вважав потрібним формувати у школяра вміння оцінити моральний аспект своїх потреб та відчуття «недопустимих», «ганебних» бажань, тобто власне культуру бажань, яка водночас, за його словами, є зворотним боком повинності (зобов'язання). Значення, якого В. Сухомлинський надавав умінню особистості керувати своїми бажаннями, відображене ним у монографії «Павльська середня школа» (1969), де в розділі про моральне виховання учнів представлено загальнолюдські норми моральності або азбуку моральної культури [10, с. 146]. У ній вміння керувати своїми бажаннями тлумачиться педагогом

як «елементарне правило, перший рядок першої сторінки букваря моральної поведінки» [10, с. 147].

У контексті розгляду проблеми формування потреб у дітей слід зазначити, що для В. Сухомлинського здатність обмежувати свої бажання, уміння відмовлятися від частини своїх бажань, співвідносячи й узгоджуючи їх із бажаннями інших людей, була важливою якістю душі [13, с. 620]. Тому поняття «потреби» педагог пов'язує з такими моральними якостями особистості, як сором, совість, совісність, відповідальність, обов'язок. Їх формування в учнів В. Сухомлинський вважав однією з найтонших сфер духовного, морального удосконалення й самовдосконалення особистості [14, с. 263], а відтак і вивищення своїх потреб. Він увів у педагогіку таке поняття, як «совість у дії», коли людина судить свої вчинки і якості ніби від власного імені. Обґрунтовуючи шляхи виховання совісті, педагог наголошував на необхідності, з одного боку, «щоб фізичні зусилля спонукалися напруженням сил духовних, щоб першоджерелом погляду на самого себе була сила духу і щоб це напруження духовних сил було на очах у людей» [14, с. 264], а з другого – забезпечення індивідуального підходу до кожної дитини, бо це сфера суб'єктивних почуттів і «як неповторна людина, так неповторні бувають й умови, які найбільше сприяють вихованню совісті» [там само, с. 264],

«Робота духу, волі, керування своїми бажаннями» [11, с. 153] поширювалася В. Сухомлинським і на сферу сімейного життя людини. Педагог слушно наголошував, що найважливішою цільовою лінією роботи школи має бути виховання хорошої матері, хорошого батька, адже батьками бути майже всім [там само, с. 185]. Тому становлення морального благородства, культури потреб потенційних батьків і матерів розглядалося ним як початок педагогічної освіти батьків. Водночас в очолюваній Василем Олександровичем Павлиській школі для батьків, чії діти навчалися в ній, за його ініціативи діяла батьківська школа. Її робота підпорядковувалася ідеї «Культура людських бажань – це стовпова дорога сімейно-шкільного виховання» [8, с. 442]. Таким чином, прагнення сприяти формуванню й вивіщенню потреб у дітей педагог реалізовував у двох напрямках – сім'ї та школи як взаємопов'язаних чинників виховання. Він чітко усвідомлював необхідність вчителю забезпечити не лише виховний вплив школи на особистість дитини, а й тонко, делікатно впливати на виховання в родині, де закладаються моральні підвалини розвитку особистості.

Згадані у статті педагогічні вектори виховання потреб особистості, за В. Сухомлинським – прагнення вивищувати свої потреби і бажання в напрямку їх духовного збагачення, усвідомлення свободи як засобу для творення добра і почуття зобов'язання (або відповідальність) як органічний складник особистісної свободи, – дають підстави стверджувати про їх суголосність з трьома «екзистенціалами людського буття» В. Франкла – духовністю, свободою, відповідальністю [17].

В. Сухомлинський не сумнівався в доцільності спеціального навчання моралі, адже соціалізація – це й наuczіння моральних правил. На підтвердження слушності його позиції наведемо думки видатного американського психолога і педагога Е. Торндайка, який, розмірковуючи над потребою спеціального навчання моралі, у підсумку своїх роздумів з «певністю стверджував: 1) <...> дітей можна навчити добра так само, як й істини; 2) <...> можна збудити бажання бути благородним, справедливим і добрим з тих же причин, що й бажання бути освіченою і вправною людиною 3) <...> ті ідеї, які відкриває спеціальне шкільне навчання моралі, можуть дати дуже корисні стимули для поведінки» [16, с. 149]. А Василь Олександрович не лише обґрунтовував співзвучні педагогічні положення, а й супроводжував їх у своїх творах конкретними прикладами з досвіду роботи Павлиської школи, ілюструючи переконливими виховними зразками корисність цілеспрямованого впливу вчителя на формування дитячих потреб і бажань відповідно до високих моральних критеріїв.

Виокремлені у статті репери етико-педагогічної спадщини В. Сухомлинського, пов'язані з вихованням у школярів культури потреб і їх вивищенням (прагнення до домінування духовних потреб над матеріальними, діяльність як спосіб самореалізації

і задоволення потреб та інтересів, альтруїстичне тлумачення свободи особистості, любов до людей), спонукають до зауваження про їх дивовижну збіжність із ключовими положеннями книги Е. Фромма «Мати чи Бути?» (1976). Адже, на обґрунтоване переконання останнього, для відвернення соціуму від гуманітарної катастрофи слід формувати новий тип Людини (розділ VIII. «Умови зміни Людини і риси нової Людини» [18]), визначальними рисами якої будуть «відмова від усіх форм володіння, аби повною мірою бути; усвідомлення того, що ніщо поза нами самими не може надати сенсу нашому життю, і що відмова від речизму [панування світу речей – Н.Д.] може стати умовою плідної діяльності, спрямованої на служіння ближньому; радість від служіння ближньому; розвиток здатності до любові поряд із здатністю до критичного мислення» [там само].

Твори В. Сухомлинського – бездонне джерело гуманізму й педагогічного передбачення, в яке варто занурюватися, аби віднайти імпульс до дії, до осмислення сучасної педагогічної дійсності. Його настанови щодо поцінювання людини-творця і творення добра, аби «те, що добре людям, ставало особистою моральною схильністю, потребою, прагненням, бажанням» окремої людини [14, с. 266] не втраять сенсу, поки існує самий світ людей.

Уже в середині 1960-х років В. Сухомлинський обґрунтував важливу суспільно-педагогічну закономірність: зростання задоволення матеріальних і культурних потреб людини має відбуватися в нерозривному зв'язку з витонченням її натури, загостренням сприйняття нею світу, душевного стану інших людей [9, с. 250], що забезпечує поступове вивіщення особистих потреб і бажань. На жаль, ця закономірність, хоча й теоретично усвідомлена частиною вихователів, педагогів, залишається, на нашу думку, нереалізованою у виховній роботі сучасної школи.

У другому підсумку до статті наголосимо на винятковій сутолосності ключових етико-виховних поглядів українського педагога з антропологічними розмислам видатних учених-гуманітаріїв світу, що доводить потужність його творчої спадщини, її загальнолюдське значення, її цінність як національної скарбниці ідей про виховання прийдешніх поколінь.

Література:

1. Бодриар Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры / Ж. Бодриар. – М. : Республика, 2006. – 269 с. (Мыслители XX века).
2. Воронцов Б. Н. Разумные потребности личности: сущность, критерий, пути формирования / Б. Н. Воронцов. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1990. – 248 с.
3. Дічек Н. П. Діалог етичних дискурсів: повчальність у спадщині В. О. Сухомлинського як продовження культурної традиції / Н. П. Дічек // В. О. Сухомлинський у роздумах сучасних українських педагогів : монографія / упоряд. : О. В. Сухомлинська, О. Я. Савченко. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. – С. 283-292.
4. Дічек Н. П. Драматизм аксіологічного виміру педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського / Н. П. Дічек // Зб. наук. праць. – Сер. : Пед. науки. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2009. – Вип. 47. – С. 18-23.
5. Музыченко А. В. Общество потребления в эпоху глобализации: социально-политические аспекты / А. В. Музыченко, Н. С. Назарова, И. А. Стрижова. – Одесса : Астросфера, 2014. – 196 с.
6. Сипченко В. І. Сутність і місце духовних потреб у сучасній сім'ї / В. І. Сипченко // е-журнал «Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку». – 2010. – Вип. 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : file:///C:/Documents and Settings/Admin.
7. Сухомлинський В. О. Біля чистого джерела / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – Т. 5. – К. : Рад. школа, 1977. – С. 562-569.
8. Сухомлинський В. О. Лист молодому батьку / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – Т. 5. – К. : Рад. школа, 1977. – С. 440-446.
9. Сухомлинський В. О. Народний учитель / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – Т. 5. – К. : Рад. школа, 1977. – С. 239-255.

10. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5-ти т. – Т. 4. – К. : Рад. школа, 1977. – С. 7-391.
11. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – Т. 1. – К. : Рад. школа, 1967. – С. 55-208.
12. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : в 5-ти т. – Т. 4. – К. : Рад. школа, 1977. – С. 393-626.
13. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – Т. 2. – К. : Рад.школа, 1976. – С. 419-655.
14. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину/ В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : В 5 т. – Т. 4. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 2. – С. 149-416.
15. Сухомлинский В. А. Как воспитать настоящего человека: (Этика коммунистического воспитания) / сост. О. В. Сухомлинская. – М. : Педагогика, 1989. – 288 с.
16. Торндайк Е. Воспитание и поведение // Психология личности в трудах зарубежных психологов / Сост. и ред. А. А. Реана. – СПб. : Питер, 2000. – С. 142-148.
17. Франкл В. Духовность, свобода, ответственность / В. Франкл // Человек в поисках смысла. Сборник. – М. : Прогресс, 1990. – С. 93-117.
18. Фромм Э. Иметь или быть? / Э. Фромм / Пер. с англ. – М. : «АСТ», 2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.psylib.org.ua/book5.fromm02/txt08.htm.
19. Щебельская Э. Г. Организационно-педагогические условия формирования культуры потребностей студентов вуза: дис. ... канд. пед. наук / Э. Г. Щебельская. – СПб., 2011 [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.dissert.com/.../organizatsionno-pedagogicheskie-usloviya.
20. Этюды о В. А. Сухомлинском. Педагогические апокрифы / Составление, предисловие, послесловие, комментарии, вступления к частям книги О. В. Сухомлинской: научно-популярное издание. – Харьков : Акта, 2008. – 432 с.

Дичек Н. П.

ИДЕЯ ВОЗВЫШЕНИЯ ПОТРЕБНОСТЕЙ ЧЕЛОВЕКА В ЭТИКО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КОНЦЕПЦИИ В. СУХОМЛИНСКОГО

В статье освещены идеи В. Сухомлинского о путях формирования у детей и школьников культуры потребностей, к которым педагог относил воспитание осознанного, принятого личностью, стремления к доминированию в ее жизни духовных потребностей над материальными, разностороннюю творческую деятельность как способ самореализации и удовлетворения ею потребностей и интересов, альтруистическое толкование свободы человека, любовь к людям как источник радости от служения ближнему. Раскрыто ключевое положение его этико-педагогической концепции: рост удовлетворения материальных и культурных потребностей человека должен происходить в неразрывной связи с утончением его натуры, обострением восприятия им мира, душевного состояния других людей, что обеспечивает постепенное возвышение личных потребностей и желаний.

Ключевые слова: этико-педагогическая концепция Сухомлинского, потребности, духовные потребности личности, совесть, альтруизм.

Dichek N. P.

IDEA OF RISE OF MAN'S NEEDS IN ETHICAL AND PEDAGOGICAL CONCEPTION OF V. SUKHOMLYNSKIY

The article is highlit V. Sukhomlynskiy's ideas about the ways of shaping of children's and pupil's culture, forming man's needs that can form a conscious person and his (her) desire to domination of spiritual needs over the material ones in his (her) life, various creative activities as a mean of self-realization and self-satisfaction of his (her) needs and interests, altruistic interpretation of human freedom, love to people as the source of joy. It is exposed the key statement of V. Sukhomlynskiy's ethical and pedagogical conception: growth of person's material and cultural needs must take place in close connection with the process of thinning of his (her) personality, perception of inner world, emotions and spiritual state of other people. All these factors can guarantee gradual rise of personal needs and desires. It is underlined that V. Sukhomlynskiy's works contain not only theoretical arguments about forming and elevation of children' needs, but also we see many examples of successful

realization of their moral upbringing, that were undertaken in Pavlysh secondary school.

It is presented similarity of ethical and educational views of Ukrainian teacher by outstanding scholars (philosophers, psychologists, sociologists) – J. Bodriyar, E. L. Torndike, V. Frankle, E. Fromm, K. Yaspers. It is justified the outstanding importance of creative and humanistic V. Sukhomlynskiy's heritage, which has pedagogical and universal human significance and value as a national treasure of ideas about upbringing of future generations.

Keywords: ethical and pedagogical V. Sukhomlynskiy's conception, needs, spiritual needs of individuality, conscience, altruism.

УДК 37.011.3+37.011.31

Завгородня Т. К., Стражнікова І. В.*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ПОТРЕБ ДИТИНИ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті розглянуто чинники формування духовності особистості в соціумі, якості особистості, що визначають спосіб і спрямованість її життя, дії та поведінки, характер ставлення до дійсності тощо. Показано звернення В. Сухомлинського у працях, присвячених формуванню переважно зростаючій особистості, до формування потреб дитини. Схарактеризовано поняття «прагнення» і «бажання» за В. Сухомлинським. Обґрунтовано погляди Василя Сухомлинського на виховання в дитини культури бажань через виховання в неї культури потреб, на розвиток інтелектуальних потреб учнів, виховну силу книжки, активні вольові зусилля, залучення дитини у діяльність, спрямовану на становлення і задоволення саме її духовних потреб.

Ключові слова: В. Сухомлинський, потреби, бажання, формування та розвиток духовності, ідеали, світогляд, ставлення до дійсності.

У сучасних умовах розвитку українського суспільства, суперечностей, які існують в ньому, зниження загального рівня духовної культури суспільства, зростання вимушених міграційних процесів серед населення окремих регіонів, що не може негативно не вплинути на соціалізацію дітей та молоді, браку уваги до освітньої роботи з цього напрямку в усіх ланках освіти актуалізується проблема виховання духовності кожної людини і дітей зокрема.

За твердженням Е. Помиткіна, розвиток духовності – це процес позитивних, якісних і кількісних змін, досягнення цілісності та гармонії, уміння зберегти досягнуті знання та передати іншим. Виявлення духовного потенціалу особистості науковець вбачає через її духовні потреби та цінності (інтелектуальні, моральні, естетичні), емоційну культуру, моральні та естетичні ідеали, світогляд, здатність до творчості тощо. Тому не дивно, що багато дослідників в основі духовного розвитку людини вбачають розвиток її потреб від нижчих до вищих, під час якого відбувається трансформація свідомості та самосвідомості [3; 4].

Стає зрозумілим, чому в основу обґрунтування теоретичних засад формування духовних потреб особистості В. Сухомлинський поклав теорію А. Маслоу, згідно з якою шлях до розкриття потенційних можливостей індивіда – до його самореалізації – відкривається лише після задоволення його біологічних потреб, вищі потреби можуть виявитися тільки після того, як задоволені більш примітивні [2]. Однак сьогодні, у сучасних соціально-економічних умовах, політичній ситуації в Україні проблема розвитку особистості, реалізації потреби в самоактуалізації людей часто відступає на другий план, найактуальнішою метою в багатьох категорій населення стає задоволення потреб більш низького порядку.

І це зрозуміло, тому що важливим чинником формування духовності особистості є соціум, у якому живе людина. Як підкреслювали засновники гуманістичного підходу

* © Завгородня Т. К., Стражнікова І. В.*